

d'aquestes ramificacions, l'activitat econòmica s'estén a les principals barriades com es Blanquer, Crist Rei Nou, So na Monda i Sant Francesc. Qualcunes d'aquestes barriades han crescut a causa del propi creixement urbà dels darrers 12 anys. Amb referència al polígon de Can Matzarí, també ha crescut significativament, amb 97 noves empreses, tot i que no ha estat totalment ocupat.

A més de la distribució espacial, l'estudi de l'IAE ha permès conèixer l'evolució en termes econòmics, caracteritzat per un gran creixement de l'activitat entre els anys 2000 i 2009, liderat pel sector terciari, així com observar el continu retrocés d'un sector industrial que pateix de contínues crisis amb amenaces externes i internes.

7. Agraïments

El present article forma part del treball final de carrera del grau en Geografia de la Universitat de les Illes Balears d'Ismael Galiano, primer autor d'aquesta comunicació. A Rosa Mª Tarragó –titenta de batle de l'Ajuntament d'Inca– per facilitar l'accés a la informació de l'IAE de l'any 2012.

Bibliografia

- CHENG, E. i LING YU, H. (2005). "A GIS approach to shopping mall location selection". School of Management, Queensland University of Technology, Brisbane, Australia.
- ESTRANY, J. i VICENS, G. (2000). "La Localització de l'activitat econòmica a Inca. Factors i Característiques". V *Jornades d'Estudis Locals d'Inca*, Ajuntament d'Inca.
- ESTRANY, J. (2000). "Evolució urbana i torrents: 100 anys de difícil convivència". V *Jornades d'Estudis Locals d'Inca*, Ajuntament d'Inca.
- GINARD, A. i ESTRANY, J. (2012). "Un plànol del nucli urbà d'Inca (1808). Context històric i georeferenciació." XIII *Jornades d'Estudis Locals d'Inca*, Ajuntament d'Inca.
- MANERA, C. i PETRUS, JM. (1991). "El sector industrial en el creixement econòmic de Mallorca, 1780-1985" a *Del taller a la fàbrica. El procés d'industrialització a Mallorca*. Quaderns "Cultura Fi de Segle". Ajuntament de Palma. Palma.
- MANERA C. i MOLINA DE DE DIOS, R. (2008). "La 'atmosfera industrial' del calzado en Mallorca, 1970-2002". Ponència presentada al IX Congreso Internacional de la Asociación Española de Historia Económica, Múrcia, pàg. 11-24.
- NAREDO, J. M. (2010). "El modelo inmobiliario español y sus consecuencias". Comunicació en *Urbanismo, democracia y mercado: una experiencia española (1970-2010)*, Université Paris, Val-de-Marne.
- MÉNDEZ, R. (1997). *Geografía Económica. La lógica espacial del capitalismo global*. Ariel, Barcelona.
- MOSES, L. i WILLIAMSON, H. (1967). "The location of economic activity in cities". The American Economic Review, Vol. 57, núm. 2, *Papers and Proceedings of the Seventy-ninth Annual Meeting of the American Economic Association* (May, 1967), pàg. 211-222.
- NAVARRO, V., et al. (2011). "Hay alternativas. Propuestas para crear empleo y bienestar en España". Editorial Sequitur con la colaboración de ATTAC.
- PIERAS SALOM, G. (1986). *Breu història d'Inca*. Ajuntament d'Inca, Inca.
- PIERAS SALOM, G. (2000). *Inca, un segle ciutat*. Ajuntament d'Inca, Inca.
- PIERAS VILLALONGA, M. (2000). "La indústria del calçat a Mallorca (1929 -1939). El cas d'Inca", V *Jornades d'Estudis Locals d'Inca*, Ajuntament d'Inca.
- PIERAS VILLALONGA, M. (2012). "Dijous Bo: de la fira a la festa". XIII *Jornades d'Estudis Locals d'Inca*, Ajuntament d'Inca.
- SANZ GÓMEZ, A. i ESTRANY BERTOS, J. (2012). "Des Mercantil a la vida d'ultramars. Migracions a l'Inca de postguerra". XIII *Jornades d'Estudis Locals d'Inca*, Ajuntament d'Inca.

L'art gòtic a Inca. Arquitectura religiosa

XIV JORNADES D'ESTUDIS LOCALS

Guillem Alexandre Reus i Planells

1. Introducció a l'art gòtic

L'art gòtic va nèixer a partir de l'any 1130 a França, concretament en els territoris del que actualment es coneix com a Regió de l'Illa de França, als voltants de la ciutat de París. Una vegada que aquest nou estil artístic es consolidà en aquestes contrades, es va difondre al llarg dels diferents regnes que conformaven Europa en aquella època, el que actualment és: la resta de França, Anglaterra, Alemanya, Espanya i Portugal.

El desenvolupament del gòtic es va perllongar diversos segles, concretament, des de mitjans del segle XII, en què com hem dit naixé, fins als inicis del segle XVI, tot i que cal tenir en compte que en alguns països s'allargà alguns segles més, durant l'anomenada edat moderna.

El terme *gòtic* fou creat en una època molt posterior al naixement d'aquest estil. Fou Giorgio Vasari, en el segle XVI, qui es referí a l'art de l'època medieval com un art propi de la barbàrie. Així mateix, aquest art també fou considerat bàrbar durant el segle XVII.¹

Fig. 1. Catedral de Durham, Anglaterra

L'estil gòtic està caracteritzat per una sèrie d'elements dels quals convé destacar els següents: l'alternança de pilars gruixats i pilars primers, que aconsegueix donar l'efecte de ritme a les naus i també reforçar la impressió de longitud i horitzontalitat. Igualment hi destaca la decoració dels capitells, la proporció dels diferents nivells de l'alçada mitjançant les grans arcades, la galeria, el trifori i l'altura dels finestrals. Tampoc podem oblidar l'ús de

¹ Doreen Yarwood: *La arquitectura en Europa. La Edad Media (650-1550)*, Vol. 2. Barcelona, 1994, 85.

la volta de creueria, importada a través de Normandia des d'Anglaterra, ja que la volta ogival fou emprada per primera vegada a la catedral de Durham (fig. 1) i fou des d'aquest edifici anglès des d'on es va estendre anys més tard cap al nord de França. Això sembla que fou a causa de la influència de picapedrers normands que treballaren en la construcció de la catedral anglesa. La catedral de Durham fou construïda entre 1093 i 1133.

Com ja hem assenyalat, els primers edificis gòtics sorgiren en el nord de França, on destaquen les grans catedrals de París, Chartres, Reims, Amiens i Laon, entre d'altres, però la gènesi d'aquest nou estil artístic no resideix en aquests grans edificis, i per això és necessari fer referència a altres edificacions, com l'església del priorat de Saint-Martin-des-Champs de París (1135) o l'abacial de Saint-Denis (1140), situada a les portes de la capital francesa, construccions que conformen el naixement de l'arquitectura protogòtica europea. Pel que fa a Saint-Martin-des-Champs (fig. 2), cal destacar-ne el plànol de l'absis de l'església, el qual molt probablement inspirà el de Saint-Denis (fig. 3), església començada uns anys després. Al 1140 l'abat Suger féu iniciar els primers treballs d'engrandiment de l'antiga abadia carolíngia de Saint-Denis. Aquests treballs consistiren en un primer moment en la construcció d'un nou nàrtex i una nova façana, i la modificació total de l'absis, en el qual també es construïren les capelles radials que actualment s'hi poden observar. Per tal de dur a terme aquesta reestructuració de l'antiga abacial, Suger s'inspirà, com ja hem dit, en el cor de Saint-Martin-des-Champs, però també en la nova construcció de la catedral de Saint-Étienne de Sens, que en aquell moment s'estava duent a terme, ja que les obres havien començat també el 1135. És per això que actualment és considerada la primera de les catedrals gòtiques franceses, afirmació que no és del

tot certa, perquè l'església no fou erigida seu episcopal fins al 1966. Juntament amb aquestes dues construccions, també s'han de destacar dos edificis religiosos més: les abadies de Notre-Dame de Morienvil i de Saint-Germer-de-Fly, edificis que en la seva arquitectura ja presenten alguns trets gòtics. Si bé és cert que són dues construccions anteriors a

Fig. 2. *Saint-Martin-des-Champs, París*

Fig. 3. *Basilique de Saint-Denis, París*

l'església de Saint-Martin-des-Champs i a l'abadia de Saint-Denis, també és cert que són dos edificis religiosos que ja en un primer moment es desmarcaren de l'estil romànic. Així, l'abadia de Notre-Dame de Morienvil es començà a construir al segle XI, però és a partir de l'any 1125 quan trobam ja l'ús de la volta ogival per cobrir l'edifici. En el cas de l'abadia de Saint-Germer-de-Fly, es tracta d'una església fundada al segle VII. L'actual abacial fou construïda entre 1135 i 1206 en estil gòtic primitiu. Per això està considerada com un exemple característic de l'estil protogòtic i constitueix un dels testimonis més antics de l'art gòtic francès.

2. L'arribada del gòtic a Mallorca

Les illes Balears, i en concret Mallorca, varen estar sota domini àrab des de l'any 903 fins al 1229. Però el 31 de desembre de 1229, les tropes catalanes, conduïdes pel rei Jaume I d'Aragó, aconseguiren conquerir la ciutat de Mallorca després de diversos dies de setge i en els primers mesos de 1230 es feren amb el control de la resta de l'illa. Aquest fet suposà un canvi general importantíssim, que evidentment també afectà l'àmbit religiós i cultural. Pel que fa a la religió, la que fins aleshores havia estat l'oficial, l'islam, quedà tot d'una substituïda per la cristiana, i per això una de les prioritats dels nous colonitzadors de l'illa fou aixecar nous temples per poder dur a terme les seves pràctiques i manifestacions religioses.

És per això que podem afirmar que la introducció de l'art gòtic a Mallorca es produí a partir de la conquesta del rei En Jaume i que procedent de Catalunya es va anar estenent per totes les contrades mallorquines.

Tot i que és cert que en un primer moment els nouvinguts empraren les mesquites per dur a terme els seus primers oficis religiosos, a poc a poc, aquestes s'anaren substituint per petites esglésies de nova planta. Aquesta nova arquitectura de la qual destaca la seva gran senzillesa i que fou ja aixecada en estil gòtic, és a dia d'avui coneguda com a arquitectura de l'època de la repoblació.

Si més no, cal tenir en compte que amb l'arribada dels catalans a Mallorca també arribaren els principals ordes religiosos (templers, cistercencs, premonstratesos, franciscans, dominics, carmelites i agustinians). El seu establiment a l'illa provocà la construcció de noves esglésies, convents i monestirs. Però haurem d'esperar el començament del segle XIV per assistir a una autèntica febre constructora, durant la qual s'aixecaren les principals empreses gòtiques de Mallorca.

Això fou a causa de la pujada al tron del qui fou el primer rei del regne privatiu de Mallorca, Jaume II, que es produí quan Jaume I morí l'any 1276 havent signat el seu quart i darrer testament, en el qual els territoris que en aquell moment constituïren la Corona d'Aragó quedaren dividits en dues parts i foren repartits entre els seus dos fills, Pere i Jaume. L'infant Pere heretà la Corona d'Aragó formada pel Regne d'Aragó, el Regne de València i el Principat de Catalunya. En canvi, l'infant Jaume va heretar la Corona de Mallorca, que quedava formada per les Illes Balears, els comtats del Rosselló, de la Cerdanya, del Vallespir i del Conflent, i també per la senyoria de Montpeller i pels vescomtats de l'Omeladès, del Carladès i del Gavaldà.²

Fou doncs sota el regnat de Jaume de Mallorca, i sobretot a partir de l'any 1300, quan es produí un gran augment de la construcció a la nostra illa. És en aquests primers anys del segle XIV quan es comencen les grans empreses constructives del gòtic, algunes d'elles són: la Seu de Mallorca, el castell de Bellver, la remodelació del Palau de l'Almudaina, els convents ciutadans de Sant Francesc i Sant Domingo, el monestir de Santa Maria de Lluc, així com moltes ampliacions de les esglésies parroquials de la Part Forana (Alcúdia, Santanyí, Inca, Selva...).

3. Les tipologies de l'arquitectura gòtica religiosa mallorquina

Pel que fa a l'arquitectura gòtica mallorquina de caire religiós, creim que cal fer una classificació per tal de diferenciar les tipologies que es donen i, d'aquesta manera, aclarir les diferències estilístiques dins aquest mateix llenguatge arquitectònic:

² Guillem Alexandre Reus Planells: "Les inscripcions àrabs del Palau dels Reis de Mallorca a Perpinyà". *XXVIII Jornades d'Estudis Històrics Locals. La Ciutat de Mallorca i els segles del gòtic*. Institut d'Estudis Balearics, Palma, 2010, 283.

a) Esglésies de repoblació

Quan parlem de l'arquitectura de repoblació, fem referència a aquelles primeres esglésies que s'aixecaren arreu de l'illa de Mallorca a partir de l'any 1229, tot d'una després de la conquesta de Jaume I.

A aquest tipus d'arquitectura varen pertànyer aquelles primeres parròquies que ja s'esmentaren a la butlla *Cum a nobis petitur* que el papa Innocenci IV signà a Lió el 14 d'abril de 1248. Però, d'aquestes primeres parròquies, sols les situades a la Part Forana varen pertànyer a la tipologia esmentada. Tenint en compte els estudis que s'han publicat referits a aquesta qüestió, sembla que l'església de Sant Pere, conservada al municipi d'Escorca (fig. 4), seria l'exemple més original que es conservaria i que hauria sofert manco modificacions al llarg dels segles. Tot i això, i malgrat que en d'altres de les esglésies de repoblació que es conserven a Mallorca hagin estat modificades o, fins i tot, moltes vegades, ampliades, sempre han conservat aquella tipologia primitiva. Això és una planta rectangular dividida per un arc diafragma o més que aguanten un enteixinat de fusta a dos vessants, amb poques i petites finestres, portal d'arc de mig punt i un campanar de paret, conegut també com espadanya.

Fig. 4. Església de Sant Pere d'Escorca

De la mateixa manera, sí que és important observar que aquesta tipologia, tot i esser pròpia d'aquesta primera arquitectura gòtica, se seguí fent durant el segle XIV, com és el cas de l'església de la Sang de Muro. Per tant, no ens ha d'estranyar veure com a Mallorca les tipologies arquitectòniques i els estils artístics no s'adapten a la datació clàssica i lògica que se segueix a la resta de països. Per això, veurem més endavant com l'estil gòtic a Mallorca sobrepassà el segle XV, cosa que fa possible trobar construccions gòtiques en els segles següents, XVI, XVII i XVIII.

Tot i que la major part d'aquestes primeres construccions gòtiques foren les primitives parròquies dels pobles, també és cert que se'n construïren d'altres que, tot i no tenir el rang de parròquia, sí que seguiren aquesta mateixa tipologia. Alguns exemples que a dia d'avui encara es conserven són: Santa Aina d'Alcúdia o com més tard veurem la nostra església del Puig, Santa Magdalena, encara que ambdues són exemples que han sofert algunes restauracions i ampliacions.

b) Esglésies d'una sola nau

La segona tipologia de la qual parlem és la de les esglésies de planta rectangular i d'una sola nau, però que ja des d'un principi foren construïdes amb unes dimensions majors que les anteriorment citades. En aquest segon grup de temples, sí que convé fer una subdivisió, entre aquelles esglésies que es cobrien mitjançant una coberta de fusta a dos vessants i aquelles altres que ho feren amb una coberta de pedra amb volta de creueria.

De la mateixa manera, sí que és important observar que aquesta tipologia, tot i esser pròpia d'aquesta primera arquitectura gòtica, se seguí fent durant el segle XIV, com és el cas de l'església de la Sang de Muro. Per tant, no ens ha d'estranyar veure com a Mallorca les tipologies arquitectòniques i els estils artístics no s'adapten a la datació clàssica i lògica que se segueix a la resta de països. Per això, veurem més endavant com l'estil gòtic a Mallorca sobrepassà el segle XV, cosa que fa possible trobar construccions gòtiques en els segles següents, XVI, XVII i XVIII.

Tot i que la major part d'aquestes primeres construccions gòtiques foren les primitives parròquies dels pobles, també és cert que se'n construïren d'altres que, tot i no tenir el rang de parròquia, sí que seguiren aquesta mateixa tipologia. Alguns exemples que a dia d'avui encara es conserven són: Santa Aina d'Alcúdia o com més tard veurem la nostra església del Puig, Santa Magdalena, encara que ambdues són exemples que han sofert algunes restauracions i ampliacions.

b1) Esglésies d'una sola nau amb coberta de fusta a dos vessants

Fig. 5. Església de Santa Margalida de Ciutat

actualment a la plaça de Sant Francesc, però en el segle XIV se li substituï l'enteixinat de fusta per una coberta de pedra de volta de creueria.

Fig. 6. Basílica de Sant Francesc de Ciutat

Aquestes esglésies segueixen el mateix model arquitectònic que les anomenades de repoblació, però es diferencien d'aquelles per les seves dimensions, que són molts superiors. Estan constituïdes per una planta rectangular dividida en trams mitjançant arcs diafragmes ogivals i poden o no tenir capelles laterals situades entre els contraforts. A Mallorca tan sols se'n coneixen dos exemples i estan situats a Ciutat. Un seria el que constituï el primer convent franciscà de la capital, l'actual església de Santa Margalida (fig. 5). L'altre exemple seria la segona església aixecada pels franciscans, conservada

Fig. 7. Absis de l'església de Santa Eulàlia de Ciutat

b2) Esglésies d'una sola nau amb coberta de pedra i volta de creueria

Aquesta tipologia és la més estesa a Mallorca, tant a la Ciutat de Mallorca com a la Part Forana. Són esglésies constituïdes per una planta rectangular de nau única i dividida per diversos trams de capelles laterals situades entre els contraforts i cobertes per una volta de creueria.

Aquesta tipologia fou predominant durant els segles XIV i XV, i fou emprada per aixecar esglésies parroquials i esglésies conventuals. Conservam importants mostres d'aquest tipus: la parròquia de Sant Jaume, la basílica de Sant Francesc o l'església de la Sang de l'Hospital General, totes tres a Palma (fig. 6).

c) Esglésies de tres naus

Dos són en tot Mallorca els temples gòtics que foren construïts seguint el model de planta rectangular de tres naus i capelles situades entre els contraforts. Ens referim a l'església parroquial de Santa Eulàlia i a la Seu de Mallorca, situades a Palma. Pel que fa a Santa Eulàlia (fig. 7), se sap

que fou fundada l'any 1230,³ i a l'any 1236 apareix documentada en el paborde de Tarragona;⁴ per tant, parlariem d'un edifici que fou bastit durant el segle XIII, tot just després de l'arribada a l'illa del rei En Jaume. També cal tenir en compte que fou en aquesta mateixa església on el futur Jaume II de Mallorca jurà els privilegis i les franqueses del Regne de Mallorca l'any 1256 i fou coronat rei el 1276.

Fig. 8. Interior de la Seu de Mallorca

Pel que fa a la Seu (fig. 8), dedicada a Santa Maria, fou començada l'any 1306 per ordre de Jaume II de Mallorca. Ja en el seu testament manava construir la capella de la Trinitat com a panteó reial seu i dels seus descendents, i se sap que a la seva mort, l'any 1311, dita capella ja estava acabada, alhora que es construïa la capella reial, finalitzada probablement el 1327.⁵

d) Esglésies d'estil gòtic tardà

Quan arribà el segle XVI, a Itàlia va nàixer l'estil del Renaixement, corrent estilístic que s'estengué per tot Europa, però en el cas de Mallorca la seva influència fou mínima. Respecte a l'arquitectura, se seguí construint en estil gòtic i, només algunes vegades, podem observar alguns detalls construïts per portals o finestres d'estil renaixentista aplicats a una arquitectura medieval.

En el cas de l'arquitectura religiosa, a partir de 1500 es dona una nova tipologia d'església gòtica; encara que la major part de les seves característiques provenen de la tradició gòtica, sí que és ver que alguns dels seus trets arquitectònics li són propis a partir d'aquest nou segle.

Així doncs, aquests temples segueixen també una planta rectangular dividida per diferents trams amb capelles entre els contraforts i amb coberta de pedra de volta de creueria. A l'interior, damunt les capelles, també s'hi obrin finestres ogivals, però els nervis de la creueria descansen damunt mitges columnes acabades moltes vegades per un capitell de factura clàssica, en la majoria de casos d'ordre jònic. Una característica d'aquesta arquitectura gòtica tardana és que a l'exterior, a les façanes laterals, els contraforts apareixen coberts per una teulada i oberts entre ells a l'exterior mitjançant arcs, normalment de mig punt (en alguns casos també poden ser ogivals o escarsers), formant així una llotja o galeria.

Fig. 9. Església de Santa Maria de Sineu

Alguns exemples d'aquest tipus de temples són: la parroquial de Santa Maria de Sineu o la parroquial de Sant Pere de Petra (fig. 9). Aquesta mateixa tipologia es continuà fent en els dos segles següents, durant el XVII i XVIII. En alguns casos, els laterals exteriors estan oberts mitjançant aquesta llotja i en d'altres els laterals són cegats per un mur entre contrafort i contrafort. Aquests són els casos de Sant Llorenç de Selva o de Santa Maria d'Andratx. De la mateixa manera, i atès que la datació d'aquestes esglésies és tan avançada, algunes

vegades, a les façanes dels temples ja s'hi veuen decoracions amb trets clarament barrocs. D'altra banda, també passa que en alguns casos en què l'interior del temple és barroc, o fins i tot neoclàssic, se segueix emprant el model de la llotja als laterals. Un d'aquests casos l'estudiarem més endavant, ja que és constituït per la parroquial de Santa Maria la Major d'Inca.

En definitiva, i per concloure aquest punt, veim com al llarg dels segles s'ha anat repetint un model primitiu (planta rectangular amb capelles entre els contraforts) que s'ha adaptat a les necessitats i corrents estilístics de cada època.

4. El gòtic a Inca

Pel que fa al cas concret d'Inca, l'art gòtic també arribà al nostre municipi tot just després de la conquesta catalana de 1229. Com ja hem dit abans, des de l'any 903 fins al 1229, Mallorca havia estat sota la dominació àrab, i durant aquests anys el districte d'Inca era conegut amb el nom de "djuz d'Inkân", un territori que, a més de l'actual terme municipal inquer, també estava format pels actuals termes de Selva, Campanet i sa Pobla, antigues alqueries musulmanes que més tard esdevindran viles.

Una vegada que Inca restà sota el nou poder cristià, es féu necessària la construcció de nous edificis religiosos, encara que immediatament després de la conquesta, i tal com passà a la majoria d'alqueries musulmanes, foren les mesquites els espais religiosos que s'adaptaren al nou culte, habilitant-los com a esglésies cristianes.

Tot i això, pocs anys després del 1229 i al llarg de tot el segle XIII, comencen a aparèixer els primers documents que esmenten ja l'existència de les primeres esglésies inqueres. S'ha de destacar que aquestes construccions són bastant nombroses a la nostra ciutat, a causa que en aquells moments Inca constituïa l'alqueria "la major que és en Mallorques", talment com apareix citat a la crònica reial del Llibre dels feits de Jaume I.⁶

La primera de les esglésies inqueres de la qual tenim informació és la parròquia de Santa Maria (actual Santa Maria la Major). Una primera notícia fa referència al primer capellà d'Inca, que apareix documentat al juliol de 1242. Per tant, molt probablement, en aquesta mateixa data, Inca ja disposava d'una primera església. Altres documents referits al mateix edifici mencionen el cementeri, situat segurament al costat de l'església i documentat ja pel febrer de 1245. Seguidament hem de fer referència a la butlla papal signada a Lió el 14 d'abril de 1248, en la qual es posen sota la protecció de la Santa Seu totes les parròquies de Mallorca, entre les quals s'anomena Santa Maria d'Inca. Finalment no podem deixar de banda un document datat del juliol de 1256 i que fa referència a l'obra de l'església de Santa Maria d'Inca i que s'esmenta en el testament de Maria Cizaya.⁷

Seguint la documentació de la qual es disposa, la segona església inquera que apareix citada és la de Sant Bartomeu. La primera citació d'aquest edifici data del 5 de maig de 1250 i el document la situa construïda dalt del puig anomenat d'Almadrava. Uns anys després, concretament el 1256, Maria Cizaya l'anomena també en el seu testament, ja que li deixa un llegat de 12 diners.⁸

Igual que en altres poblacions mallorquines com per exemple Alcúdia, Campos o Sineu, Inca també comptà a l'edat mitjana amb un hospital. Aquest, normalment, estava format per un edifici que era l'hospital pròpiament dit, i també es disposava d'una església que formava part de l'edifici i que solia estar dedicada a la Sang.

3 Joan Villanove: *Raconte-moi les Rois de Mallorca*, Sant Joan les Fonts, 2004, 183.

4 Marcel Durliat: *L'art en el Regne de Mallorca*, Palma, 1989, 108.

5 Joan Domenge i Mesquida: *L'obra de la seu. El procés de construcció de la catedral de Mallorca en el tres-cents*, Palma, 1997, 127.

6 Pere-Joan Llabrés i Martorell i Ramon Rosselló i Vaquer: *Inca en la història 1229-1349*, Inca, 1998, 32.

7 Pere-Joan Llabrés i Martorell i Ramon Rosselló i Vaquer: *Inca en la...*, 90-92.

8 Pere-Joan Llabrés i Martorell i Ramon Rosselló i Vaquer: *Inca en la...*, 95.

Amb referència a Inca, la primera notícia documentada de què disposam data del novembre de 1271. Concretament apareix citada en el testament de Ponç de Vich. Se suposa també que l'església de la Sang i l'Hospital foren construïts no abans de 1270, ja que en cap testament anterior al de Ponç de Vich apareix citada dita construcció.⁹

Tot i que actualment aquest edifici no existeix, se sap que estava situat a l'actual plaça de Santa Maria la Major.

Seguint les passes que ens ofereix la documentació, seguidament cal que parlem de l'església de Santa Maria Magdalena, situada dalt del puig d'Inca. El document més antic del qual disposam i que es refereix a la primitiva construcció és de 1284. Es tracta també d'un testament, aquesta vegada de Saurina, dona de Jaume de Sant Joan, que deixa dos sous a la dita església i també a l'hospital inquer.¹⁰ Actualment, Santa Magdalena constitueix l'exemple més ben conservat d'aquella primera arquitectura que arribà a l'illa i a Inca gràcies a l'arribada de Jaume I, encara que és cert que a través dels segles ha sofert grans restauracions, ampliacions i reformes.

Pel que fa a l'arquitectura gòtica de tipus religiós, encara podem parlar d'un altre exemple, que malauradament a dia d'avui tampoc es conserva. Es tracta de l'església de Sant Francesc, la qual en el segle XVIII fou substituïda per un temple més gran i aixecat en estil barroc.

El convent i església de Sant Francesc d'Inca fou fundat en el segle XIV, durant la regència de l'infant Felip (1324-1335) Fou l'1 de gener de 1325 quan el papa Joan XXII signà, a la ciutat d'Avinyó, la butlla *Sincerae vestrae religionis*, la qual dirigí al custodi dels framenors de Barcelona per autoritzar-los la fundació del convent franciscà inquer.¹¹

Aquestes són les cinc esglésies d'estil gòtic que foren construïdes a Inca en els anys que seguiren a la conquesta catalana de Mallorca. Sí bé és cert que actualment no es conserven, a excepció de Santa Magdalena del Puig, sí que gràcies a la documentació ens podem fer una idea de com degueren ser aquelles primeres construccions religioses inqueres i com s'anaren ampliant a partir del segle XIV durant l'època del Regne de Mallorca, ampliacions començades sota el regnat de Jaume II de Mallorca, però sense oblidar tampoc el regnat del seu fill Sanç I, qui en moltes ocasions acabà aquells projectes que son pare havia començat.

5. Arquitectura religiosa

5.1. Església parroquial de Santa Maria

Com ja hem esmentat abans, a l'any 1248 el papa Innocenci IV, mitjançant una butlla, va posar sota la protecció de l'Església totes les parròquies mallorquines, entre les quals s'anomena la parròquia inquera de Santa Maria. Tot i que aquest document eclesial data del 1248, a Inca, tenim documentada l'existència d'un primer capellà l'any 1242, cosa que ens fa pensar que en aquella data ja existia l'església de Santa Maria; encara que potser encara la seva construcció no estigués acabada, sí que segurament ja devia estar començada.

D'aquesta primera església, no n'ha quedat cap rastre, però tenint en compte que es tracta d'una de les primeres construccions religioses dutes a terme tot just després de l'arribada a Mallorca del rei En Jaume, cal pensar que la tipologia arquitectònica degué ser la mateixa que la de

l'arquitectura de repoblació. Així, per tant, la primera església inquera de Santa Maria, semblant a la de Santa Magdalena del Puig, devia tenir una planta rectangular d'una sola nau amb alguns trams separats per arcs diafragmes ogivals, una capçalera plana, un portal d'arc de mig punt, poques finestres i petites, i una espadanya on s'hi situava la campana.

L'any 1300 (l'any en què Jaume II promulgà les Ordinacions), Mallorca en general i de forma més concreta Inca sofrí un fort augment de població, circumstància que féu que la primera església, ara ja parroquial, fos insuficient per acollir el gran nombre de fidels, i per això es decidí substituir aquest primer temple per un altre de majors dimensions.

Gràcies a una làpida sepulcral del prevere Guillem Sabadell, sabem que ja el 1329 aquesta segona església gòtica ja estava acabada. Dita làpida encara es conserva actualment fixada al mur dels peus del temple actual.

Fig. 10. Església del Roser de Santanyí

Fig. 11. Església de Sant Llorenç de Selva

D'aquesta segona església, en sabem que seguia la segona tipologia gòtica pròpia de les parròquies aixecades a partir del segle XIV. Així doncs, sabem que el nou temple era de planta basilical d'una sola nau i que tenia capelles entre els contraforts. El que no tenim documentat és com era el cobriment de l'església. Per tant, no sabem si el temple estava cobert per un enteixinat de fusta a dues vessants sustentat per arcs gòtics diafragmes o bé si pertanyia a la tipologia d'esglésies cobertes amb volta de creueria de pedra. Malgrat que no disposam de documentació per afirmar com era aquest temple, cal tenir en compte altres exemples de pobles mallorquins, com Santanyí, Capdepera o Selva (fig. 10). L'antiga església de Sant Andreu de Santanyí, coneguda a dia d'avui com església del Roser, és un exemple d'església parroquial del segle XIV que constitueix un important model per saber com era la tipologia de les parroquials que s'aixecaren a partir del 1300. Tot i que a Santanyí el temple gòtic no té capelles laterals, sí que s'hi observa una coberta de pedra de volta de creueria. Aquest

mateix fet el podem observar a l'església de Nostra Senyora de l'Esperança, situada en el castell de Capdepera. En aquest edifici medieval, encara que al llarg dels segles ha sofert diverses ampliacions, en el que es conserva de la fàbrica del segle XIV també té una coberta de pedra de volta de creueria. A l'actual parroquial de Sant Llorenç de Selva, allò que avui en dia fa les funcions de cor constitueix les restes de l'església parroquial del segle XIV. Es tracta d'un únic tram que també, com en els dos casos abans esmentats, està cobert per una volta de pedra de creueria. Tot això sembla indi-

car que aquestes esglésies parroquials aixecades durant el segle XIV foren cobertes amb una volta de pedra de creueria i, per tant, podem concloure que l'església parroquial de Santa Maria d'Inca també fos coberta d'aquesta mateixa manera.

⁹ Pere-Joan Llabrés i Martorell i Ramon Rosselló i Vaquer: *Inca en la...*,96.

¹⁰ Pere-Joan Llabrés i Martorell i Ramon Rosselló i Vaquer: *Inca en la...*, 118.

¹¹ Pere-Joan Llabrés i Martorell i Ramon Rosselló i Vaquer: *Inca en la...*, 217.

Una vegada més, la manca d'informació no ens deixa saber com devia esser la façana de la nostra parroquial. Per aquest motiu, també ens veim obligats a fer suposicions tenint en compte aquelles façanes que encara avui es conserven i que estan datades del segle XIV. Ens serveixen també d'exemple les façanes de les esglésies abans esmentades. Així doncs, podem observar que les façanes de les esglésies de Santanyí, de Capdepera i de Selva (fig. 11) tenen molts d'elements en comú i, per tant, resulten semblants i formen part d'una mateixa tipologia arquitectònica. A l'església de Santanyí, la façana està formada per un sol cos pla en el qual s'obre un portal de mig punt i al seu damunt una finestra també acabada en arc de mig punt. A la part superior, una línia d'imposta separa el que és pròpiament la façana de l'espadanya. L'espadanya, de forma triangular, està oberta per tres arcs de mig punt, el central més petit, lloc on se situaven les campanes.

A Capdepera, dins el recinte del castell s'hi aixeca l'antiga església de la vila dedicada a Nostra Senyora de l'Esperança. La seva façana és molt semblant a l'anterior. Es tracta d'un mur pla en el qual s'obre una portalada acabada en un arc ogival i al seu damunt s'hi obri un petit ull de bou que dona llum a l'interior de temple. Damunt la façana que acaba amb una línia d'imposta, s'hi aixeca una espadanya triangular oberta per dos arcs ogivals per a les campanes. L'espadanya culmina amb una creu.

La parroquial de Sant Llorenç de Selva potser constitueix l'exemple més monumental de totes tres, tant per la seva situació, al cim d'un pujol, com també perquè té unes dimensions superiors a les altres dues. La façana està formada per un parament llis i conté tres trams separats per dues línies d'imposta. Al tram inferior s'hi obri un portal acabat amb arc apuntat, el segon tram és totalment llis sense cap obertura i, en el tercer tram, s'hi aixeca l'espadanya, oberta mitjançant tres arcs de mig punt, el central més petit que els altres dos.

Veim, així, com aquests tres exemples de façana medieval del segle XIV sembla que formaven la tipologia pròpia de l'època. Això ens fa pensar que molt probablement la façana de la parroquia de Santa Maria d'Inca no devia ser gaire diferent d'aquestes tres que ens han arribat fins a dia d'avui.

Com ja hem dit, de la primera església aixecada al segle XIII, tot just després de la conquesta catalana, res ens ha arribat i del segon temple del segle XIV, sembla que tampoc. Tot i això, cal esmentar dos arcs ogivals que varen aparèixer durant la darrera reforma que es va dur a terme al temple actual datat del segle XVIII.

Fig. 12. Portal ogival a Santa Maria d'Inca

Fig. 13. Arc ogival a Santa Maria la Major d'Inca

A l'interior del temple, concretament a la capella de Sant Blai (fig. 12), hi va aparèixer un arc ogival que comunica aquesta capella amb la del Cor de Jesús. A més, damunt el portal lateral o dels homes (fig. 13), a la façana exterior, també hi va aparèixer un arc ogival cegat. Tot i això, aquest darrer arc sembla que podria ser també un arc de descàrrega. El fet que no s'hagin dut a terme estudis respecte a això ens obliga a tractar el tema de forma hipotètica sense poder assegurar si les dues restes formarien part de l'església medieval del segle XIV.

Un altre aspecte interessant és la tipologia de la planta de l'actual temple barroc. Es tracta d'una planta basilical amb set capelles a cada lateral, situades entre els contraforts. Aquesta és una tipologia de tradició gòtica, que fou emprada a partir del segle XIV i que ha perviscut al llarg del temps fins als nostres dies. Passa el mateix amb les galeries situades a les façanes laterals del temple. A la façana lateral dreta s'hi obren cinc arcades de mig punt, mentre que a la façana lateral esquerra se n'obren també cinc, però els arcs són ogivals. Aquestes galeries constitueixen una pervivència del gòtic tardà, les quals es donen a Mallorca a les esglésies que es construïren a partir del segle XVI, model que pervisqué fins ben entrat el segle XIX a la parroquial de Sant Julià de Campos.

Fig. 14. Campanar de Santa Maria la Major d'Inca

Per altra banda, el que sí conservam a Santa Maria la Major és el campanar gòtic (fig. 14). Tot i que la torre fou començada al segle XVI, concretament l'any 1569, pertany a l'estil gòtic anomenat tardà i segueix la tipologia clàssica dels campanars gòtics mallorquins. Té una planta quadrada que forma el cos del campanar, pròpiament gòtic i separat per una línia d'imposta en vuit trams, i un acabament octogonal barroc. El fet que l'acabament sigui d'estil barroc és a causa de les obres de construcció, que s'allargaren fins a 1628. Tot i això, les diferents obertures del remat estan acabades amb arcs ogivals i, en conjunt, no desdiiu un cos de l'altre.

A nivell de carrer s'hi obre el portal d'entrada a la torre, elevat mitjançant quatre escalons i acabat amb un arc ogival. Al cinquè tram del cos principal del campanar, s'hi situa un rellotge i en els dos darrers trams superiors s'hi obren dos finestrals ogivals a cada una de les cares de la torre. Cada tram apareix dividit mitjançant una línia d'imposta i el prisma quadrat està coronat per una cornisa subjectada amb permòdols. El remat octogonal, a pesar de tenir les finestres acabades per arcs apuntats,

presenta trets ornamentals propis de l'arquitectura barroca com la planta octogonal, la barana i les bolles.

Pel que fa a l'interior, en destaquen tres sales. La primera tot just haver entrat al seu interior presenta una coberta de pedra i volta de creueria amb una clau que representa l'escut d'Inca. La segona sala, al seu damunt, també presenta el mateix tipus de coberta amb volta de creueria i una clau de volta amb les lletres IHS, i la tercera sala presenta una altra coberta de pedra i volta de creueria amb una clau amb l'escut d'Inca com a la primera sala. Damunt aquesta darrera sala hi ha el cos de campanes amb quatre finestrals oberts a cada una de les façanes. Aquest cos quadrat es converteix en octogonal mitjançant petxines que donen pas al cupulí barroc acabat amb una cúpula rebaixada.

5.2. Església de Sant Bartomeu

L'església de Sant Bartomeu fou el segon temple que s'aixecà en època medieval damunt el puig d'Almadrava d'Inca. La primera referència que en tenim és de 1250, que apareix com a referència toponímica: "puig de Sant Bartomeu d'Almadraba".¹²

Fig. 15. Espadanya de Sant Bartomeu d'Inca

Aquesta església fou construïda a mitjan segle XIII i s'aixecà seguint l'estil de les esglésies de repoblació. Amb el pas dels segles i a causa de l'augment de població d'Inca, l'església esdevingué petita i fou esbucada per construir-ne una de nova al segle XVII i ja d'estil barroc, que és la que actualment es conserva. Però, en aquest cas, sí que ens han quedat alguns vestigis del temple anterior, com són l'espadanya (fig. 15), formada per un cos triangular en el qual s'obren dos arcs ogivals, un més gran que l'altre i que aixopluguen les dues campanes de l'església i el portal primitiu d'entrada, cegat actualment, però del qual es poden observar les dovelles formant un arc de mig punt (fig. 16). Tot i que no s'han conservat més elements

de la primitiva església del segle XIII, podem pensar que devia ser de dimensions més reduïdes que l'actual, formada per una sola nau separada en dos trams o més per arcs diafragmes apuntats i sostre de fusta a dos vessants, característiques arquitectòniques pròpies de les primeres esglésies cristianes de Mallorca posteriors a la conquesta de 1229.

Ben igual que en el cas anterior, la pervivència del gòtic roman a la planta de l'església, que és basilical amb quatre capelles laterals situades entre els contraforts.

Fou Sant Bartomeu la primera església parroquial d'Inca?

Hem vist abans com la primera data que tenim referida a Sant Bartomeu és de 1250. A banda d'aquesta primera referència toponímica, s'han trobat documents de deixes testamentàries durant els anys 1256, 1271 i 1273, a més d'un document, també d'època medieval i datat del 1262 que parla del "camí de Sant Bartomeu i que és prop del camí d'Almadraba".¹³ S'ha comprovat

que en tota aquesta documentació medieval referida a Sant Bartomeu en cap moment es diu que el temple sigui la parròquia d'Inca, sinó que apareix el nom de Sant Bartomeu acompanyat d'un topònim o, quan es refereix directament al temple, ho fa amb el nom d'església de Sant Bartomeu.

Malgrat això, cal tenir en compte que existeixen dos documents del segle XVI, un del 1538 i un altre del 1572, en què s'afirma que antigament Sant Bartomeu havia estat l'església parroquial d'Inca. A més, l'historiador Joan Binimelis, a la seva *Història general del Regne de Mallorca* sus-tenta el fet que Sant Bartomeu hauria estat en un primer moment la parròquia d'Inca, a banda

d'assenyalar que aquest sant fou el primer patró de la vila.¹⁴ El mateix fa Josep Barberí al seu *Apèndice històric de la villa de Inca*, a més d'apuntar la possible existència d'una mesquita anterior a la construcció de Sant Bartomeu.¹⁵

Si feim cas d'aquesta documentació, que és tota la que tenim fins ara, observarem com la designació de l'església de Sant Bartomeu d'Inca com a parròquia i cap de la nostra vila només apareix en els documents del segle XVI. Aquesta idea també és mantinguda com a tal al segle XVII per l'historiador Joan Binimelis, i al segle XIX per Josep Barberí.

Tot i això, cal tenir en compte també la documentació d'època medieval referida a l'església de Santa Maria. Els historiadors Pere-Joan Llabrés i Ramon Rosselló, a la seva obra *Inca en la història 1229-1349*,¹⁶ dediquen un primer capítol al que ells ja anomenen parròquia de Santa Maria d'Inca. En aquest capítol citen diversa documentació medieval referida a aquest temple, com la primera notícia d'un capellà a Inca el 1242 o la primera referència del cementeri el 1245, prop del camí que va a Selva i situat al costat de Santa Maria d'Inca, ja que a l'època els cementeris se situaven devora les esglésies i el camí de Selva és prop d'aquest temple. Per altra banda, si bé és vera que cap d'aquests dos documents medievals es refereixen directament a Santa Maria ni com a església ni com a parròquia, sí que ho fa la butlla del papa Innocenci IV del 1248 i que posa sota protecció de la Santa Seu les trenta-cinc parròquies mallorquines, entre les quals apareix la de Santa Maria d'Inca.

Per això creim que per poder afirmar que la primitiva església de Sant Bartomeu fou la primera parròquia d'Inca ens caldria disposar de documents medievals que així ho constataessin i, de moment, l'únic document medieval que ens parla d'una parròquia a Inca és la butlla del 1248, només referida a Santa Maria.

Fou construïda la primitiva església de Sant Bartomeu damunt una mesquita?

Com és sabut i s'ha anat afirmant al llarg dels temps, quan els repobladors catalans arribaren a Mallorca i s'hagué duit a terme la conquesta de l'illa, no començaren tot d'una la construcció d'esglésies, sinó que feren servir les mesquites que ja estaven bastides i les consagraren al nou culte cristià. Temps després, sí que es començaren a aixecar nous temples i sembla ser que els nouvinguts ho feren en els mateixos solars que ocupaven les mesquites, esbucant aquests edificis musulmans i aixecant les noves esglésies cristianes al seu damunt. Així doncs, pel que fa a Inca, podem suposar que les esglésies de Santa Maria i de Sant Bartomeu foren aixecades damunt antigues mesquites, encara que en cap cas s'ha trobat cap document de l'època que així ho confirmi, ni tampoc s'ha realitzat cap excavació arqueològica mitjançant la qual s'hagin trobat restes islàmiques que puguin afirmar l'existència de mesquites davall aquests dos temples inyers. Pel que fa a Sant Bartomeu, és Josep Barberí¹⁷ qui apunta la possible existència d'una mesquita anterior en el mateix solar on s'aixecà aquesta església, però això tan sols és una hipòtesi.

Per contra, si bé cap d'aquestes dues mesquites ha estat documentada i, per tant, no podem afirmar la seva existència, sí que apareix documentada una mesquita situada a Inca que a l'any 1241 pertanyia a Ramon Frener, dins la porció dels homes de Barcelona, però que no és cap de les dues anteriors, suposadament construïdes allà on a dia d'avui s'aixequen les esglésies.¹⁸

¹⁴ Joan Binimelis: *Nueva Historia de la Isla de Mallorca y de otras islas a ella adyacentes*, vol IV. Palma, 1927, 156.

¹⁵ Josep Barberí: *Apèndice històric de la villa de Inca*. Mallorca, 1807, 24.

¹⁶ Pere-Joan Llabrés i Martorell i Ramon Rosselló i Vaquer: *Inca en la...*, 90-91.

¹⁷ Josep Barberí: *Apèndice històric...*, 24.

¹⁸ Llorenç Pérez i Martínez i Baltasar Coll i Tomás: *Ramon de Torrelles: primer bisbe de Mallorca: documents, biografies, sepulcre*. Palma, 1988, doc. 77, 73.

¹² Pere-Joan Llabrés i Martorell i Ramon Rosselló i Vaquer: *Inca en la...*, 95.

¹³ Pere-Joan Llabrés i Martorell i Ramon Rosselló i Vaquer: *Inca en la...*, 94.

5.3. Església de la Sang de l'Hospital

Durant l'època medieval a les poblacions més importants de Mallorca s'aixecaren dues institucions benèfiques: els hospitals i les cases d'almoïna. L'hospital era una institució que es cuidava dels malats pobres i dels malalts marginats, en canvi, la casa d'almoïna era una institució que ajudava la població necessitada mitjançant el subministrament d'aliments. Aquestes institucions es trobaven tant a la Ciutat de Mallorca com en algunes de les poblacions de la Part Forana. Pel que fa a Ciutat, cal destacar l'existència de l'Hospital de Sant Andreu (1230), situat a Cort; l'Hospital de Sant Pere i Sant Bernat (1490), en el barri de l'Almudaina; l'Hospital de Sant Antoni Abat (s. XIII), al carrer de Sant Miquel; o l'Hospital General de Mallorca (s. XV). També Ciutat disposava de la Casa de l'Almoïna, situada al costat de la Seu.

A la Part Forana, a part d'Inca, es trobaven els hospitals d'Alcúdia, de Campos o de Sineu, entre d'altres.

En el cas de l'Hospital d'Inca, en trobam una primera menció el novembre de 1271 en el testament de Ponç Vich i suposam, doncs, que la institució fou fundada al voltant d'aquesta data. També se sap on estava situat, concretament a l'actual plaça de Santa Maria la Major fent cantonada amb el carrer d'en Palmer. L'hospital estava

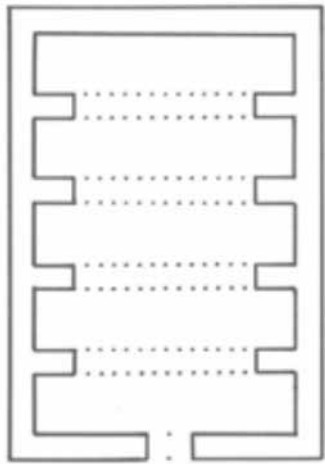

Fig. 17. Planta hipotètica de l'església de la Sang de l'Hospital d'Inca

format per dos edificis, un era l'hospital pròpiament dit i l'altre era l'església dedicada al Sant Crist de la Sang. Sabem que l'Hospital fou esbucat a les darreries del segle XIX, però que al principi del segle XX encara es conservava l'església, construcció que també fou esbucada dins el segle XX i de la qual no es conserva cap traça actualment. Malgrat tot, sí que podem saber com era l'església de l'Hospital gràcies a l'obra *Viaje a las Villas de Mallorca, 1789*, de Gerónimo de Berard,¹⁹ que a més d'haver vist l'edifici de l'hospital ens diu que l'església tenia quatre arcs diafragmes apuntats que sostenien un enteixinat de fusta, per tant podem deduir que es tractava d'un edifici de planta rectangular dividida en cinc trams i probablement sense capelles laterals (fig. 17). Tenim, una vegada més, un exemple d'església de tipus repoblació, que desgraciadament actualment no conservam.

5.4. Església de Santa Magdalena i l'origen de l'arquitectura de repoblació

A dia d'avui, l'església de Santa Magdalena del Puig d'Inca constitueix l'únic edifici gòtic en la seva totalitat que la ciutat conserva. Tot i això, no podem negar que al llarg dels segles ha sofert diverses reformes, transformacions i ampliacions. A causa d'això hi ha hagut historiadors de l'art que han considerat que l'església que avui s'aixeca al nostre puig té poc a veure o gens amb aquell oratori primitiu que s'aixecà en els anys posteriors a la conquesta del rei En Jaume. Sota el nostre punt de vista, no estam d'acord amb aquestes afirmacions, ja que com veurem tot seguit aquest temple, a pesar d'aquestes diverses modificacions, constitueix un clar exemple d'aquella primitiva arquitectura coneguda a Mallorca amb el nom d'arquitectura de repoblació, a més de seguir el llenguatge arquitectònic del gòtic.

Segons les dates que es recullen a l'obra de Pere-Joan Llabrés i Martorell i Ramon Rosselló i Vaquer *Inca en la història, 1229-1349*,²⁰ el primer document datat que trobam fent referència a l'oratori de Santa Magdalena del Puig d'Inca és de 1284, en un testament en què la dona de Jaume de Sant Joan, Saurina, deixa dos sous per a cada una de les següents esglésies: Santa Catalina de Sóller, Santa Maria de Lluc, Sant Marí de la Cova d'Alcúdia i Santa Maria Magdalena del Puig d'Inca.

Aquesta primera data ens mostra com aquest temple degué ser construït a partir de la meitat o a les acaballes del segle XIII. Pel que fa a les diferents reformes que l'església de Santa Magdalena ha sofert, Francisca Tugores, a la seva comunicació "Restauració de l'oratori de Santa Magdalena del puig d'Inca (1885-1934)"²¹ ens diu que ja al segle XVI, concretament el 1570 i gràcies a la documentació existent sobre una visita pastoral realitzada del bisbe Diego de Arnedo, sabem que l'estat en què es trobava el temple era deplorable i ruïnós, i que uns anys més tard, el 1574, es va haver de dur a terme la reconstrucció d'un dels arcs diafragmes originals. Tot i això, pareix que durant els anys posteriors l'estat de l'església i de les cases que l'envoltaven seguia essent ruïnós i a una nota datada del 1696 se'n diu que, de l'església, en quedava poc més que les quatre parets mestres i les arcades ogivals, atès que sembla que algunes parts de l'enteixinat de fusta havien passat per ull. Malgrat aquest pèssim estat de conservació, sembla que l'arquitectura original s'hauria conservat fins a final del segle XIX, ben igual que la major part de l'enteixinat, ja que s'havia anat reparant al llarg dels segles.

A final del segle XIX l'arxiduc Lluís Salvador descriu un arc rebaixat situat als peus de l'oratori que aguantava un cor i també ens parla de l'antic enteixinat mudèjar, ambdós elements a dia d'avui han desaparegut.

Així doncs, atès el mal estat de l'edifici es començaren unes obres de restauració l'any 1885, que duraren fins al 1900. Durant aquests cinc anys, es dugué a terme la substitució de l'antic enteixinat mudèjar del segle XIV; encara que algunes bigues es conservaren a la sagristia, sembla que actualment no en queda cap. Durant aquesta restauració, també es taparen les dates de 1530 i 1574 que se situaven damunt els arcs quan aquests foren reconstruïts en el segle XVI. Més endavant, ja durant el segle XX es rebaixà el paviment del temple i es retallaren els arcs diafragmes en forma de xamfrà. A més a més, es retirà el cor que estava situat als peus de l'oratori i l'arc rebaixat fou substituït per un

Fig. 18. Interior de Santa Magdalena del puig d'Inca

nou arc ogival. Per això, el primer tram de l'església és més alt que els altres.

Actualment l'església de Santa Magdalena del Puig d'Inca (fig. 18) presenta una planta rectangular d'una sola nau dividida en quatre trams mitjançant tres arcs diafragmes ogivals que aguanten un enteixinat de fusta. No té capelles laterals, a pesar que al tercer tram de la dreta s'hi obre un altre arc ogival cegat. Com ja hem dit, cal destacar que el primer tram és de major altura que els tres restants. És així perquè en aquest primer tram s'hi situà el cor. Exteriorment

(fig. 19), en destaca la façana que té un parament llis amb un portal d'arc de mig punt amb un rosetó situat a damunt i coronada per una espadanya que presenta un arc de mig punt on se situa la campana. A l'any 2000 s'hi dugué a terme una darrera restauració en la qual s'obriren unes finestres ogivals en el segon tram i en el quart del mur esquerre, finestres que mai havien existit.

²⁰ Pere-Joan Llabrés i Martorell i Ramon Rosselló i Vaquer: *Inca en la...*, 118.

²¹ Francisca Tugores Truyol: "Restauració de l'oratori de Santa Magdalena del Puig d'Inca i pèrdues patrimonials (1885-1934)", *9es Jornades d'Estudis Locals*, Inca, 2009, 115-126.

¹⁹ Gerónimo de Berard: *Viaje a las Villas de Mallorca 1789*, Palma de Mallorca, 1983, 263.

Fig. 19. Façana de Santa Magdalena del puig d'Inca

arquitectura gòtica mediterrànea” i que ens és útil per aclarir l'origen i el desenvolupament d'aquest tipus arquitectònic. Mira observa que és important tenir en compte que l'arquitectura gòtica que es dona a la Corona d'Aragó entre els segles XIII, XIV i una part del XV és una arquitectura semblant a aquella que també es realitza al Llenguadoc i a la Provença. Aquest fet és a causa de les relacions que han existit des de temps enrere entre aquests territoris. No podem oblidar que el rei En Jaume va nàixer el 2 de febrer de 1208 a la ciutat de Montpeller i que per altra banda, entre els anys 1112 i 1285, el Casal de Barcelona fou titular del comtat de Provença. Tot i això, també els regnes de València i de Mallorca mantingueren fortes relacions amb la Provença. Un altre apunt que fa Mira es refereix a les similituds i coincidències que existeixen entre l'arquitectura gòtica del regne privatiu de Mallorca i el sud d'Itàlia, Sicília, Sardenya i també amb l'arquitectura gòtica de Xipre i Rodès.²²

Fig. 20. Sala de Mallorca de Perpinyà

L'edifici actual segueix el model arquitectònic de l'arquitectura de la repoblació, model similar a altres temples que encara avui es conserven (Sant Pere d'Escorca, Sant Miquel de Campanet, Nostra Senyora de la Pau de Castellitx, Santa Aina d'Alcúdia o l'església de l'Hospital, també d'Alcúdia, entre d'altres).

Tot i això, és força interessant conèixer l'origen d'aquest sistema arquitectònic esmentat anteriorment i com es va difondre al llarg de diferents territoris. Per això, feim referència a l'article d'Eduard Mira “Una arquitectura gòtica mediterrànea. Estilos, maneras e ideologías”, aparegut al volum I del catàleg de l'exposició “Una

Per tant, dit això, podem afirmar, tal com exposa Arturo Zaragozá Catalán, que l'origen del sistema de l'arquitectura d'arcs diafragmes es troba en una província de l'Imperi romà i que s'allargà fins al final de l'edat mitjana. L'ús d'arcs diafragmes es donà per primera vegada a Síria, i aquest sistema arquitectònic ja era utilitzat allà a cases, palaus i temples. Fou, per tant, des de Síria que aquesta “manera de fer” es va estendre a altres territoris de la Mediterrània oriental (Jordània, en algunes illes gregues, a Xipre, a Creta i a alguns llocs de l'Àtica). Seguidament arribà a la Mediterrània central, concretament a llocs com Sicília i Malta i, per acabar, arribà a final del segle XII a la Mediterrània occidental (Itàlia, Llenguadoc i la Corona d'Aragó). En aquests darrers territoris, l'ús que es féu del referit tipus d'arquitectura s'allargà durant els dos segles següents. En el cas del Regne de Mallorca, aquest fou el sistema que se seguí per construir les primeres parròquies tot just després del 1229. Aquest mateix sistema s'utilitzà durant els segles XIV i XV per a la construcció d'altres esglésies rurals i també fou emprat a les sales dels palaus reials, com són els casos de la Sala

Fig. 21: Sala del Tinell de l'Almudaina de Ciutat

Fig. 22. Antic portal medieval de Sant Francesc d'Inca

de Mallorca del Palau dels Reis de Mallorca de Perpinyà (fig. 20), o el cas de la Sala Major del Palau de l'Almudaina a Ciutat de Mallorca (fig. 21).²³

5.5. Església de Sant Francesc

L'església de Sant Francesc constitueix la construcció gòtica més tardana d'Inca, ja que la fundació del convent de la nostra ciutat no tengué lloc fins al segle XIV, concretament l'1 de gener de 1325, en què el papa Joan XXII signà la butlla *Sincerae vestrae religionis*, a la qual proclamava l'autorització per a la fundació del nostre convent franciscà.²⁴ Actualment l'església de Sant Francesc que es conserva a Inca és d'estil barroc, i fou construïda en el segle XVIII. De l'anterior temple gòtic, no se'n conserva cap vestigi, tot i que fins a l'any 1974 es podia veure a la façana actual l'antic portal gòtic del segle XIV, que amb una desafortunada reforma fou substituït per l'actual de factura neogòtica (fig. 22). D'aquest portal, sí que se'n conserva testimoni de com era en alguns arxius fotogràfics, però, de l'església aixecada durant el segle XIV, no ens n'ha arribat res.

Pel que fa a la documentació, és aquí on trobam informació respecte d'això. Així sabem que a l'any 1341 l'obra del temple ha començat i entre aquesta data i el 1348, gràcies

a diversos testaments, sabem que les obres anaven endavant. Però, per saber com fou aquella primera església gòtica, una vegada més ens ofereix una descripció l'obra de Gerónimo de Berard.²⁵

Quan Berard visita l'església franciscana d'Inca, es troba amb un temple en el qual ja s'han començat les obres del nou edifici barroc que posteriorment substituirà l'antic, aixecat al segle XIV. Però, tot i això, encara queden importants vestigis de l'anterior construcció. Gràcies a la seva descripció, podem entendre que l'església que ell va veure estava formada per una planta rectangular, amb cinc capelles a cada costat situades entre els contraforts i que es corresponien als diferents trams del temple. D'aquesta antiga església, encara es conservaven els primers tres arcs ogivals que aguantaven un enteixinat de fusta. Els dos darrers arcs, situats més a prop de la capçalera, ja havien estat substituïts per arcs de mig punt més propis de l'estètica barroca.

Per tant, amb la descripció que ens fa Berard, podem pensar que la tipologia de la primera església franciscana inquera s'assemblava força a l'església de Santa Margalida de Ciutat, que fou la segona construcció franciscana de Mallorca, consagrada el 1244. Així i tot, a més d'aquesta es-

23 Arturo Zaragozá Catalán: “Arquitecturas del gótico mediterráneo”, *Una arquitectura gòtica mediterrànea*, vol. I, València, 2003, 109-125.

24 Guillem Alexandre Reus Planells: “Dos claustres barrocs a Inca: Sant Francesc i Sant Domingo. Notes historicoartístiques”, *XI Jornades d'Estudis Locals*, Inca, 2010, 162.

25 Berard, Gerónimo de. *Viaje a las Villas de Mallorca: 1789*. Ajuntament de Palma. Palma de Mallorca, p. 259.

22 Eduard Mira: “Una arquitectura gòtica mediterrànea. Estilos, maneras e ideologías”, *Una arquitectura gòtica mediterrànea*, vol. I, València, 2003, 28.

Fig. 23. Església de Nostra Senyora del Carme de Perpinyà

Fig. 24. Galeria de la façana dreta de l'església de Sant Francesc

glésia, cal esmentar les esglésies conventuals de Perpinyà, capital del Regne de Mallorca a l'època de la construcció de l'església de Sant Francesc d'Inca, i que segueixen en gran part aquesta mateixa tipologia arquitectònica. En són exemples les esglésies de Sant Domènec, la Real (al segle XIX, l'embigat fou substituït per una falsa volta de creueria feta de guix), Nostra Senyora del Carme o Sant Francesc (desapareguda), totes construïdes durant el segle XIV (fig. 23).

Una vegada més queda demostrat com les primeres esglésies mendicants seguïen els postulats tradicionals de l'arquitectura monàstica, això és: austeritat i simplicitat en les línies i en les formes.

De l'actual temple barroc construït entre final del segle XVIII i principi del XIX, cal destacar la galeria de cinc arcs de mig punt que s'obren entre els contraforts a la façana lateral dreta (fig. 24), que ben igual que el cas de Santa Maria la Major constitueix una pervivència de les galeries laterals de les esglésies gòtiques aixecades a partir del segle XVI.

Conclusions

A manera de conclusió, amb aquest estudi sobre l'arquitectura religiosa gòtica inquera hem volgut demostrar la importància que la nostra vila tengué a l'edat mitjana. Moltes vegades hem llegit i hem sentit dir que Inca era la població més important després de Palma. Un dels fets que ho constaten és que en el segle XIII, entre 1242 i 1284, a Inca s'hi construïren quatre edificis religiosos, les esglésies de Santa Maria, de Sant Bartomeu, de la Sang de l'Hospital i de Santa Magdalena del Puig. En el segle següent, a causa d'un important augment poblacional, la primitiva església parroquial de Santa Maria va haver d'esser substituïda per un altre temple més gran i, a més, al 1325 es començà la construcció de l'església i convent de Sant Francesc, el segon de l'illa i el primer de la Part Forana.

A més, cal constatar que al llarg dels segles del gòtic es varen anar construint aquests edificis que varen permetre el desenvolupament, també a Inca, de les diferents tipologies arquitectòniques del gòtic mallorquí.

Ara bé, tot i això, moltes vegades no s'ha pogut o no s'ha volgut evitar la destrucció de l'arquitectura medieval per esser substituïda per una altra de més moderna. Així, hem vist com les esglésies de Santa Maria la Major, Sant Bartomeu o Sant Francesc foren substituïdes entre els segles XVII i XVIII per altres edificis d'estil barroc. Una altra vegada, la substitució d'edificis

va ser deguda a l'augment de població, però també a l'arribada de nous gusts estilístics a l'illa. Aquest fet s'ha donat arreu de l'illa i pocs són els casos en què s'ha conservat l'edifici anterior, a excepció de Santanyí, vila que conserva cada un dels temples que s'hi han bastit.

Tornant a Inca, fins i tot a final del segle XIX, es destruí l'església de la Sang de l'Hospital, perduda per sempre més, i al segle XX, concretament el 1974 es destruí el portal medieval de Sant Francesc, únic vestigi que quedava de l'església anterior del segle XIV.

Amb aquest estudi, també hem volgut donar a conèixer quin fou el nostre patrimoni arquitectònic religiós medieval i què és el que ha quedat a Inca d'aquell art que s'anà bastint durant l'època del Regne de Mallorca, època que, per altra banda, fou la més esplendorosa que mai hem viscut. Per això, creim que és la nostra obligació conservar el patrimoni en general i el gòtic en particular, perquè els inquers no perdem més del que ja hem perdut.

Bibliografia

- AUTORS DIVERSOS: *Guia patrimonial del Raiguer*, Mancomunitat del Raiguer, Palma, 2007.
- BARBERÍ, Josep: *Apéndice Histórico de la Villa de Inca*, Imp. de Melchor Guasp, Mallorca, 1807.
- BERARD, Gerónimo de: *Viaje a las Villas de Mallorca: 1789*, Ajuntament de Palma, Palma de Mallorca, 1983.
- BINIMELIS, Juan, d. 1616: *Nueva historia de la isla de Mallorca y de otras islas a ella adyacentes*, Imp. de José Tous, Palma, 1927.
- BORRÁS GUALIS, Gonzalo M: "La arquitectura gòtica", dins *Historia del Arte, vol. 2, La Edad Media*, Alianza Editorial, Madrid, 1996.
- COLI, Juan, Pbro.: *Historia del Puig de Santa Magdalena de Inca*, Inca, 1970.
- DOMENGE i MESQUIDA, Joan: *L'obra de la seu. El procés de construcció de la catedral de Mallorca en el tres-cents*, Institut d'Estudis Baleàrics, Palma, 1997.
- DURIAT, Marcel: *L'art en el Regne de Mallorca*, Editorial Moll, Mallorca, 1989.
- ESCANELLAS BONAFÉ, Margalida: *Arquitectura religiosa a Inca i als seus voltants*, Ajuntament d'Inca, Inca, 1991.
- FIOL I TORNILA, Pere: *Puig de Santa Magdalena*, Inca, 1991.
- GUAL TRUYOL, Simón: *Antiguas Historias de Inca*, Ajuntament d'Inca, Inca, 1996.
- LLABRÉS i MARTORELL, Pere-Joan, ROSSELLÓ i VAQUER, Ramon: *Inca en la història 1229-1349*, Ajuntament d'Inca, Inca, 1998.
- MIRA, Eduard: "Una arquitectura gòtica mediterrànea. Estilos, maneras e ideologías", dins *Una arquitectura gòtica mediterrànea*, vol. I, Generalitat Valenciana, València, 2003.
- MUNAR, Gaspar: "Parroquia y santuario de Santa María la Mayor de Inca", dins revista *Lluc*, núm. 555, juny 1967.
- PÉREZ MARTÍNEZ, Lorenzo: *Las Visitas Pastorales de don Diego de Arnedo a la Diócesis de Mallorca (1562-1572)*, Monumenta Maioricensia, Palma de Mallorca, 1963-1964.
- PÉREZ i MARTÍNEZ, Llorenç i COLL i TOMÀS, Baltasar: *Ramon de Torrelles: primer bisbe de Mallorca: documents, biografies, sepulcre*, Catedral de Palma, Palma, 1988.

- PLAGNIEUX, Philippe: “Le chevet de Saint-Martin-des-Champs à Paris. Incunable de l’architecture gothique et temple de l’oraison clunisienne”, dins *Saint-Martin-des-Champs et la genèse de l’art gothique. Bulletin monumental. Tome 167-1. Année 2009*, Société française d’archéologie, París, 2009.
- RAYÓ, Pere: *Itineraris urbans per la ciutat d’Inca*, Edicions Documenta Balear, SA, Inca, 1993.
- REUS i PLANELLS, Guillem A: “Les inscripcions àrabs del Palau dels Reis de Mallorca a Perpinyà”, dins *XXVIII Jornades d’Estudis Històrics Locals. La Ciutat de Mallorca i els segles del gòtic*, Institut d’Estudis Baleàrics, Palma, 2010.
- REUS PLANELLS, Guillem A: “Dos claustres barrocs a Inca: Sant Francesc i Sant Domingo. Notes historicoartístiques”, dins *XI Jornades d’Estudis Locals*, Ajuntament d’Inca, Inca, 2010.
- TUGORES TRUYOL, Francisca: “Restauració de l’oratori de Santa Magdalena del Puig d’Inca i pèrdues patrimonials (1885-1934)”, dins *9es Jornades d’Estudis Locals*, Ajuntament d’Inca, Inca, 2009.
- VILLANOVE, Joan: *Raconte-moi les Rois de Mallorca*, Impremta Aubert, Sant Joan les Fonts, 2004.
- YARWOOD, Doreen: *La arquitectura en Europa. La Edad Media, 650-1550*. Vol. 2, Ediciones Ceac, Barcelona, 1994.
- ZARAGOZÁ CATALÁN, Arturo: “Arquitecturas del gótico mediterráneo”, dins *Una arquitectura gòtica mediterránea*, vol. I, Generalitat Valenciana, València, 2003.

Documentació administrativa

Ajuntament d’Inca: *Catàleg d’elements d’interès artístic, històric, ambiental i patrimoni arquitectònic del terme municipal d’Inca* (aprovat l’any 1999).

Agraïments

El meu més sincer agraïment per l’ajuda rebuda i la bona disposició a l’hora de realitzar aquesta comunicació a l’Àrea d’Urbanisme de l’Ajuntament d’Inca per facilitar-me tota la informació necessària sobre el Catàleg patrimonial d’Inca. També agrair les facilitats que ens oferiren Mn. Simó Jordi Garau, rector de Santa Maria la Major, i el Sr. Miquel Balle Palou, director del Col·legi Beat Ramon Llull, a l’hora de realitzar les corresponents fotografies. Sense ells, aquesta comunicació seria incompleta.

L’art gòtic a Inca. Arquitectura civil

XIV JORNADES D’ESTUDIS LOCALS

Guillem Alexandre Reus i Planells

1. Introducció a l’arquitectura gòtica civil inquera

Com ja hem vist, d’arquitectura religiosa gòtica a Inca, se’n conserven molts pocs exemples. De fet, llevat de l’església de Santa Magdalena del Puig i del campanar de Santa Maria la Major, que són els dos únics edificis sencers, tot allò altre que conservam són restes arquitectòniques, ja sigui alguna espadanya, portal o arc. En canvi, gràcies a la documentació existent, sí que hem pogut saber com eren aquelles esglésies gòtiques que a dia d’avui ja no existeixen. A l’hora de parlar d’arquitectura civil passa el mateix. No podem gaudir de cap edifici civil complet, però sí que tenim alguns casals que sota una posterior reforma barroca i en altres d’arquitectura popular amaguen restes arquitectòniques d’època gòtica. El que tampoc sabem, perquè no s’ha trobat documentació referent a l’època, és la datació d’aquestes restes, tot i que a causa d’altres troballes semblants en altres poblacions, com per exemple Ciutat o Alcúdia, se’ns permet datar-les entre els segles XIV i XV.

De la mateixa manera, en el cas d’Inca i fent referència a partir d’ara a l’arquitectura civil, tan sols podem parlar de cases, d’unes fortificacions que actualment no existeixen i també d’algunes construccions de tipus etnològic.

Al llarg dels temps, la casa ha constituït la construcció més important de l’arquitectura civil. L’època del gòtic no en fou una excepció i per això, en diferents punts de la geografia mallorquina, encara actualment, es troben alguns exemples de cases gòtiques, encara que és ver que no n’han quedat gaires exemples i els pocs que es conserven han sofert moltes modificacions i reformes. Podem dir, doncs, que en l’actualitat no hi ha cap exemple de casa medieval que estigui totalment complet, a excepció de la casa de l’Almoïna (fig. 1), que és d’època tardogòtica i que mai serví d’habitatge, tal com afirmen Maria Barceló i Guillem Rosselló en el seu llibre *La casa gòtica a la ciutat de Mallorca*.¹

¹ Maria Barceló Crespi i Guillem Rosselló Bordoy: *La casa gòtica a la ciutat de Mallorca*, Palma, 2009, 29.